

*Гуйван П. Д.,
кандидат юридичних наук,
Заслужений юрист України,
професор
Полтавського інституту бізнесу*

ЯКІСТЬ ЗАКОНУ ЯК ЕЛЕМЕНТ ВИЗНАЧЕНОСТІ ПРАВОВОЇ НОРМИ

Анотація. У статті вивчено питання про юридичну визначеність системи права. Підкреслюється, що головними вимогами до норми права є її чіткість, несуперечливість, доступність та спрямованість у майбутнє, що забезпечує стабільність правового регулювання. Разом із тим принцип правової певності гарантує належну якість закону. Проведено аналіз доктринальних концепцій щодо моральності правової системи, спрямованості її на забезпечення ідей свободи, гуманності та справедливості. Надані пропозиції для забезпечення необхідного балансу між позитивним та моральним правом.

Ключові слова: мораль права, якість правової норми, юридична визначеність.

Постановка проблеми. Законодавство Європейського Союзу, міжнародні договори, членом яких є і Україна, під час їхнього застосування керуються основоположними засадами, що концентровано виражають важливі сутнісні риси і цінності, властиві правовій системі, визначають конкретний зміст і загальну концептуальну спрямованість правового регулювання суспільних відносин у рамках інтеграційного об'єднання – Європейського Союзу. Ці засади вирізняються різноманітністю за їх походженням (матеріальними джерелами), джерелами їхнього закріплення (формальними джерелами), у змістовному плані і за їх функціональним значенням та є принципами права [1, с. 16]. Головним принципом, який став найпопулярнішим у всьому світі, є верховенство права (the Rule of Law).

У свою чергу, верховенство права як фундаментальний принцип реалізується шляхом проявів своїх складових елементів. Через них розкривається його зміст у міжнародно-правових документах, зокрема у Резолюції № 1594 Парламентської Асамблеї Ради Європи «Принцип верховенства права» (2007), Рішенні Гельсінської Ради Міністрів № 7108 «Подальше зміцнення верховенства права у зоні ОБСЄ», Комітету сприяння розвитку ОЕСР «Рівний доступ до правосуддя та верховенство права», а також у Звіті щодо верховенства права Венеціанської Комісії [2, с. 32]. Одним із визначальних елементів верховенства права, який значною мірою персоналізує його ефективність та юридичне призначення, прийнято вважати правову визначеність. У науці, зокрема, вказується, що правова визначеність як складова частина верховенства права передбачає, що органи державної влади мають бути обмежені у своїх діях заздалегідь встановленими та оголошеними правилами, які дають змогу передбачити з великою точністю заходи, що будуть застосовані представниками влади в тій чи іншій ситуації. З урахуванням цього індивід може впевнено планувати свої дії [3, с. 90]. Юридична визначеність як фундаментальний міжгалузевий принцип у вигляді елемента більш загальної ідеї – верховенства права – є бажаним результатом правового

регулювання, якого прагнуть правова держава і громадянське суспільство [4, с. 45].

Сутність такої фундаментальної категорії, як юридична визначеність правової системи, полягає у забезпеченні стабільності правового регулювання, гарантуванні певності та сталості правовідносин, а отже, встановленні режиму юридичної безпеки людини, суспільства та держави. За таких обставин наочно досягається гармонійний розвиток та функціонування верховенства права, громадянського суспільства, тобто головних рушійних чинників правової держави. Визначеність системи права досягається завдяки пронизуванню її визначеними цивілізованим світом цінностями, уособленням яких у демократичному суспільстві є Конституція. Саме вони забезпечують наскрізну єдність правової системи, дають змогу «мінімізувати» суб'єктивний вплив відповідних органів і посадових осіб на процес створення і застосування тих чи інших не до кінця визначених нормативних положень [2, с. 46].

В Україні питанням дослідження визначеності системи права та окремих проявів цієї юридичної категорії присвячені роботи таких науковців, як С. Головатий, М. Козюбра, Р. Куйбіда, С. Погребняк, А. Приймак, О. Толочко тощо. Вказані вчені детально проаналізували співвідношення таких засадничих явищ, як верховенство права та юридична визначеність, надали доктринальне бачення їхньому змісту та формам проявів.

Мета статті. Разом із тим ще недостатньо вивчені питання щодо взаємозв'язку визначеності норми права з її якістю, а отже, впливу моральних засад на юридичну певність процесів правотворення та правозастосування. На з'ясування вказаних аспектів досліджуваної проблематики спрямована ця праця.

Виклад основного матеріалу дослідження. Будучи одним із головних елементів принципу верховенства права, закріпленого у низці міжнародних угод, юридична визначеність покликана формувати засади сучасного конституційного устрою усіх держав. У літературі вказувалося, що верховенство права як визначеність характеризується, принаймні, трьома установчими принципами, що належать до так званого процедурного природного права: «закон – спрямований у майбутнє»; «закон – зрозумілий»; «закон – загальний». У них закладено той зміст, який забезпечує набір матеріальних норм, що мають внутрішній характер стосовно закону [5, с. 759]. Інші науковці більше деталізують зазначену класифікацію правової певності системи права, але обов'язково наголошують на тому, що принцип правової визначеності передбачає можливість належного очікування та з'ясування змісту правових наслідків із метою ефективної реалізації особою своїх прав. При цьому в темпоральному вимірі, крім спрямованості закону на майбутнє, вказується на необхідність його застосування лише після публічного оприлюднення, а також вимагається від нормотворця передбачуваності законодавчої політики в соціальній сфері

[6, с. 9], що означає неприпустимість внесення неочікуваних змін до законодавства, Крім цього, принцип правової певності мусить забезпечити досягнення стабільності правових норм, яку варто розуміти як відсутність частого внесення змін у нормативно-правові акти, оскільки інакше суспільні відносини не встигатимуть адаптуватися до нових нормативних умов [7, с. 322–323]. Тож, принцип правової визначеності зазвичай розглядається як сукупність вимог до організації та функціонування правової системи з метою забезпечення стабільного правового становища індивіда шляхом вдосконалення процесів правотворчості та правозастосування [8, с. 54].

Принцип юридичної визначеності досить часто застосовується під час винесення та мотивування своїх рішень Європейським Судом із прав людини. Позаяк він має міжгалузевий характер, Суд використовує цей принцип як обґрунтування вердиктів під час порушення різних статей Конвенції. При цьому важлива увага приділяється визначеності дефініцій, таких як «згідно з законом». Приміром, у справі «Круслен проти Франції» Суд доходить висновку, що словосполучення «згідно із законом», у контексті п. 2 ст. 8 Конвенції, вимагає насамперед, щоб захід, який розглядається, мав певні підстави в національному праві; воно також передбачає певну якість такого закону, вимагаючи, щоб він був доступний для цієї особи і вона також могла передбачити наслідки його застосування до неї та щоб закон не суперечив принципу верховенства права. Тлумачачи зміст Конвенції, ЄСПЛ вказує, що вона не обмежується відсиланням до внутрішнього права, а говорить і про якість закону, що має відповідати принципу верховенства права. Це положення передбачає, що у внутрішньому праві мають існувати обмежувальні заходи проти свавільного втручання влади у здійснення громадянами своїх прав. Формулювання законів мають бути досить чіткими і зрозумілими, щоб надати громадянам необхідну інформацію стосовно обставин та умов, за яких публічна влада наділяється повноваженнями для таємного та потенційно небезпечного втручання у здійснення індивідом своїх прав на повагу особистого життя та кореспонденції [9, п. 27, 30].

Отже, як бачимо, вирішальне значення в сенсі гарантування визначеності норми права надається не буквальному її змісту, а якісним характеристикам правових приписів. Адже зміст права може бути перекручений у процесі законотворчості. Тому важливою є теза про заперечення ідеї ототожнення права і закону, оскільки лише закономірне в позитивному праві законне та правомірне. Закон – конкретна форма вираження права [10, с. 135]. Отже, закони, які регулюють механізми організації і функціонування органів держави, встановлюють юридичний інструментарій, що опосередковує матеріальні правовідносини, мають гармонійно поєднуватися з іншими законами. Такий підхід забезпечить запровадження в державі фундаментальних цінностей, таких як гуманізм, демократія, свобода, справедливість тощо. Саме у такому розумінні має право на існування концепція «правового закону» [11, с. 342–343].

Між тим, на практиці та певною мірою в правовій науці вважається, що коли рішення незаконне і не обґрунтоване, воно несправедливе. Тож, у такий спосіб відбувається ототожнення змісту та якості правової норми. За цією тезою, справедливість закону визначається доцільністю та розумністю його формулювань, отже, за наявності чітко виражених приписів щодо змісту належної поведінки осіб, яких він стосується, загалом не йдеться про несправедливість закону чи інші дефекти його якості. Натомість несправедливим може бути лише суперечливий чи упереджений правовий акт. Насправді, це не так. Як вказува-

лося в науковій літературі, упередженість і справедливість – принципово несумісні поняття. Норма права може застосовуватися в точному її значенні лише доти, доки вона не призведе до результатів, які принижують почуття справедливості. Взагалі справедлива норма в цьому разі може призвести до найбільш несправедливих наслідків. Прикладом слугують випадки зловживання владою працівниками судових органів, які, нехтуючи законодавством про боротьбу з корупцією, виносять упереджені рішення, керуючись власними інтересами, а не законом [12, с. 5].

Певну межу між змістом та якістю закону у своїх прецедентних рішеннях намагається визначити Європейський суд із прав людини. До прикладу, у справі «Олександр Волков проти України» порушення принципу юридичної визначеності було констатоване у зв'язку з відсутністю у законодавстві України положень щодо строків давності притягнення судді до відповідальності за порушення присяги. Це порушення Суд значною мірою зумовив недотриманням вимог якості закону під час перевірки виправданості втручання у права, гарантовані ст. 8 Конвенції. У цьому плані щодо вимог «якості закону» ЄСПЛ зазначив, що у контексті дисциплінарного права під час оцінки чіткості законодавчих актів має існувати розумний підхід, оскільки загальне формулювання *actus reus* таких правопорушень є питанням об'єктивної необхідності. Інакше законодавчий акт не буде всебічно охоплювати питання та вимагатиме постійного перегляду та внесення змін, щоб відповідати новим обставинам, що виникають у практиці [13, п. 178].

При цьому, аналізуючи дотримання вимог «якості закону» як прояву його визначеності, ЄСПЛ зазначив, що наявність конкретної і послідовної практики тлумачення відповідного положення закону є фактором, який призвів до висновку щодо передбачуваності зазначеного положення (рішення у справі «Гудвін проти Сполученого Королівства» [14, п. 33]. Хоча цей висновок був зроблений у контексті системи загального права, тлумачення, здійснюване судовими органами, не може недооцінюватися й у системах континентального права під час забезпечення передбачуваності законодавчих положень. Саме ці органи мають послідовно тлумачити точне значення загальних положень закону та розсіювати будь-які сумніви щодо його тлумачення (рішення у справі «Гожелік та інші проти Польщі» [15, п. 65]. Отже, Суд указав, що необхідні процедурні гарантії, які б могли запобігти свавільному застосуванню відповідного матеріального законодавства. Зокрема, національне законодавство України не передбачило будь-яких обмежень строків ініціювання та здійснення провадження щодо судді за «порушення присяги». Відсутність будь-яких строків давності давала дисциплінарним органам повну свободу дій та порушила принцип юридичної визначеності [13, п. 178].

Питання взаємозв'язку позитивного права та якості закону в зарубіжних та національних доктринальних дослідженнях привернули значну увагу науковців. Так, Л. Фулер у своїй праці «Мораль права» виказав серйозні сумніви у доцільності та ефективності позитивістського підходу під час встановлення визначеності правової системи. Здійснюючи аналіз двох ustalених типів моралі – «моралі прагнень» та «моралі обов'язку», автор зазначає, що лише «мораль обов'язку» як більш універсальний тип моралі може слугувати підставою для права. Свої висновки вчений обґрунтував наявністю істотних проблем, як мінімум, у восьми напрямках (вісім прямих шляхів до біди) при спробі створити й утримати систему правових норм у класичному позитивістському вигляді. Така спроба може зазнати не-

вдачі, по-перше, коли не вдається створити правил загальної дії. По-друге, негативний результат може настати за умови обов'язкового дотримання вимог щодо промугляції законів (обнародування правил чи забезпечення доступу до них тим, від кого вимагається їх виконувати). Органи, що приймають рішення, особливо органи адміністративної юстиції, нерідко дотримуються погляду, що хоча застосовувані ними в конфліктах норми мають публікуватися, ця вимога не стосується норм і звичаїв, які керують їхніми внутрішніми процедурами. Проте кожен досвідчений юрист знає: для того, аби передбачити результат судової справи, нерідко важливо знати не лише офіційні норми, якими вона регулюється, а й внутрішні процедури, через які ці норми фактично застосовуються. По-третє, загальна проблема пов'язана із застосуванням законодавства у зворотному напрямі в часі. Якщо взяти якийсь закон зі зворотною силою, який сам по собі абстрагується від його можливої функції в тій чи іншій правовій системі, то це дійсно щось потворне. Закон існує для того, щоб регулювати людську поведінку за допомогою правил. Говорити про регулювання чи керування поведінкою нині за допомогою правил, які будуть ухвалені завтра, – це чисте безглуздя. Запитувати, як треба оцінювати якусь уявну правову систему, що складається лише із законів зі зворотною силою, все одно що запитувати, який рівень атмосферного тиску у повному вакуумі [16, с. 51–52, 56].

Четвертою проблемою для створення класичної системи права може бути ясність та зрозумілість законів. Нехтування цією темою з боку авторів-позитивістів є досить зрозумілим. Визнання того, що закони можуть мати різну міру ясності, потягло б за собою ще одне визнання: закони можуть мати різний ступінь ефективності, неясний законодавчий акт, фактично, менше є законом, ніж ясний. Але це означало б погодитися з твердженням, яке суперечить головним засадам позитивізму. Очевидно, що заплутане й непослідовне законодавство може зробити законність недосяжною для будь-кого або, принаймні, недосяжною без несанкціонованого внесення змін, які саме послаблюють законність. Воду із зараженого джерела іноді можна очистити, але лише тією ціною, що вона стане дещо іншою, ніж була. Перебування на верхівці системи влади не звільняє від обов'язку поважати вимоги внутрішньої моралі права – навпаки, це посилює її відповідальність. Показна ясність може бути більш небезпечною, ніж чесна, відверта невизначеність [16, с. 65–66].

Черговою перешкодою для формулювання певного позитивно висловленого закону є запровадження суперечливих правил. Досить очевидно, що законодавець, аби уникнути ненавмисних суперечностей у законах, має докласти неабияких зусиль. Менш очевидними є труднощі, пов'язані з усвідомленням існування тієї чи іншої суперечності або визначенням її за допомогою теоретичної термінології. Також ускладнює позитивне правотворення прийняття нормативних актів, виконання яких вимагає неможливого. Принцип, згідно з яким закон не має вимагати неможливого від громадянина, можна довести до певної донкіхотської екстремі, коли він вимагатиме неможливого від законодавця [16, с. 68, 72].

Сьомою засторогою у коментованому процесі є нерезальність дотримання вимоги щодо незмінності норми права упродовж тривалого часу. Цей принцип внутрішньої моралі права, який не дає змоги надто часто змінювати закони, здається найменш придатним для надання йому форми конституційного обмеження. Він, на думку автора, протистоїть принципу незастосування актів «заднім числом». І те, й інше є

наслідком того, що можна назвати законодавчою несталістю. Зрештою, остання проблема полягає у відповідності дій посадових осіб декларованим правилам. Ця відповідність може знищуватися чи послаблюватися у різноманітний спосіб: через хибне тлумачення, недоступність законів, неспроможність досягнути необхідне для збереження цілісності правової системи, хабарництво, упередженість, байдужість, безголовність і потяг до особистої влади [16, с. 80–81]. Усі вказані перешкоди фактичного змісту для прийняття позитивного законодавства призводять до невідповідності між правилами у тому вигляді, в якому їх проголошено, та їхнім застосуванням. Недотримання будь-якого з цих восьми напрямів, на думку Фуллера, не просто дає «погану систему права», воно «дає щось таке, що взагалі не можна назвати правовою системою» [16, с. 90], адже на практиці принцип граничної корисності відіграє дедалі більшу роль у наших рішеннях, коли ми залишаємо мораль обов'язку й підносимося до найвищих рівнів моралі прагнення [16, с. 48].

З огляду на викладене вище сучасні тенденції розвитку правових систем у цивілізованому світі направлені на відхід від домінування позитивістського підходу у правотворенні, за якого право отожднюється із законом. Спрямування діяльності органів влади в цьому напрямі має на меті врахування інтересів конкретної особи та реальне забезпечення суспільних прагнень. Поняття права вже не зводять до сукупності правових норм, які виражають волю держави і забезпечуються її примусовими санкціями, а визначають через надпозитивні соціальні регулятори – справедливість, норми моралі, звичаї, традиції, принципи права, які є категоріями природного права. Якщо закон не узгоджується зі змістом такого розуміння права, його визнають неправовим, нелегітимним, а його дія унеможливується. Механізм унеможливлення дії неправового закону ґрунтується на принципі верховенства права. У разі суперечності між природним правом та законом треба зважати на пріоритет першого. Через такі трансформації утворюється інший вимір права, що називається легітимністю [17, с. 51].

Прагнення до правової визначеності – це природна мета будь-якої правової системи. Але чи завжди і скрізь можна чітко врегулювати соціальну поведінку індивідів [18, с. 50]? Як ми переконалися, досліджуючи предмет цієї праці, того можна досягти далеко не завжди, якщо користуватися виключно інструментарієм позитивістського правотворення. Найбільш ретельно вказана проблематика вивчена у працях німецького вченого Г. Радбруха. Позитивне право, яке розходиться зі справедливістю (тобто зі змістовним елементом «ідеї права»), не є дійсним правом, тому йому, за Радбрухом, треба відмовити в слухняності. Якщо закони свідомо заперечують волю до справедливості, наприклад, безпідставно відмовляються від гарантій прав людини, то такі закони не мають дії, народ не зобов'язаний підкорятися їм, і юристам також треба знайти мужність заперечувати їх правовий характер» [19, с. 36]. Трактатування права Радбрухом зводиться до аксіологічної конструкції неокантіанського типу, за якою право може бути зрозуміле, виключно зважаючи на його апріорну ідею, яка визначає його цілі. У свою чергу, «ідея права» складається з трьох основних цінностей: справедливості, доцільності й правової стабільності, вивчення яких і є метою «філософії права», на відміну від «теорії права», яка виконує практичні завдання із тлумачення, систематизації чинного права. «Філософії права», за Г. Радбрухом, властиві аксіоматичний підхід і релятивізм, який вчений оголосив обов'язко-

вою умовою оцінки не лише «ідеї права», а й усіх політичних і правових інститутів [20, с. 66].

Радбрух, аналізуючи співвідношення права законного та права морального, запровадив такі дефініції, що визначають сутність правової системи, як «законне неправо» та «надзаконне право». При цьому він вказував, що неможливо розмежувати випадки «законодавчого неправо» і закону, який діє всупереч своєму несправедливому змісту. Але, втім, можна чітко виокремити таку ситуацію: коли до справедливості навіть не прагнуть, коли рівність, що складає її основу, свідомо заперечується в правотворчому процесі, тоді закон є не лише «несправедливим правом», але він є неправовим за своєю природою, бо право, зокрема позитивне, не можна визначити інакше, аніж як порядок і сукупність законів, покликаних за своєю суттю служити справедливості [21, с. 89]. Позитивізм з його фактичною вірою у принцип «закон є закон» робить правників беззахисними перед законами злочинного змісту і диктованими свавіллям. При цьому позитивізм не здатен самостійно обґрунтувати дійсність закону. Позитивізм виходить із того, що дійсність закону доводиться його здатністю силою добиватися його виконання. Але ця сила дає змогу обґрунтувати, можливо, певну необхідність робити що-небудь за приписом, але ніяк не повинність, зобов'язаність. І, звісно, він ніяк не може обґрунтувати дійсності закону; цьому може слугувати, швидше, цінність, яка внутрішньо властива закону [21, с. 88].

Разом із тим, розуміючи певний ідеалізм при повному відкиданні ідеї позитивного правотворення, вчений зауважує, що у позитивному законі міститься принаймні одна цінність – наявність закону завжди краща за його відсутність, оскільки він принаймні створює правопевність. Але правопевність – не єдина і не визначальна цінність, яку право має реалізувати. Поряд із правопевністю перебувають дві інших цінності: доцільність і справедливість. В ієрархії цих цінностей ми маємо поставити доцільність права в тому, що стосується спільного блага, на останнє місце. Право не є лише тим, що «корисне народу». Але народу корисне врешті-решт те, що є правом, що творить правопевність і прагне до справедливості. Правопевність, притаманна будь-якому наявному закону через його позитивність, займає проміжне положення між доцільністю і справедливістю. Правопевності потребує, з одного боку, спільне благо (тобто держава), а з іншого – справедливість. Те, що право має бути певним, що його не можна тлумачити і застосовувати сьогодні і тут так, а завтра й в іншому місці – інакше, також є вимогою справедливості. Конфлікт між правопевністю і справедливістю, між спірними за змістом чинним законом і справедливим, але не вираженим у формі закону правом постає насправді конфліктом між уявною і реальною справедливістю. Цей конфлікт знайшов своє відображення в Євангелії, в котрому, з одного боку, висловлюється положення: «Слухайся начальника, що має над тобою владу», а з іншого: «Богу повинися більшою мірою, ніж людині» [21, с. 89].

В який же спосіб може бути вирішений вказаний конфлікт? Аби надати відповідь на це питання, вчений напрацював так звану формулу Радбруха, вона значною мірою використовується європейськими державами в процесі національного правотворення та широко застосовується судовими інституціями (зокрема, Судом Європейського Союзу, Європейським судом із прав людини) під час застосування та тлумачення відповідних норм права. Згідно з основними положеннями цієї формули, позитивне і гарантоване приписами та силою право

має пріоритет навіть тоді, коли воно за змістом несправедливе і недоцільне. Виняток становлять лише ситуації, коли суперечність чинного закону щодо справедливості сягає настільки нестерпного масштабу, що закон як «несправедливе право» має поступитися справедливості [21, с. 89]. Такий підхід забезпечить ефективність правової системи, її спрямованість на дотримання загальнолюдських принципів справедливості, гуманізму, свободи. Водночас буде збережена стабільність правового регулювання.

Висновки. Безумовно, юридична визначеність як елемент принципу верховенства права має забезпечувати не лише чіткість та зрозумілість правових норм, що гарантує незмінність правовідносин та сталість статусу їхніх учасників, стабільність правопорядку, добробут держави та суспільства, а й належну якість закону. Останнє має досягатися шляхом спрямованості системи права на соціальні регулятори – справедливість, норми моралі, звичаї, традиції. Отже, вимоги до «якості закону» є проявом принципу правової визначеності. На практиці юридична визначеність за вказаними критеріями без порушення балансу між законним та моральним правом може досягатися шляхом впровадження формули Радбруха до сучасної судової практики України. Але проблема в тому, що загальне усвідомлення необхідності досягнення моральності системи права в нашій державі перебуває на зародковому рівні. Тож варто провести значну правотворчу роботу, щоб вказаний принцип був закріплений нормативно, а також напрацювати відповідну узагальнюючу судову практику. У цьому відношенні дуже велике значення надається національним судам як конституційної, так і загальної юрисдикції.

Література:

1. Колесніченко В.В. Принципи права Європейського Союзу: загальнотеоретичне дослідження : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 / В.В. Колесніченко. – Одеса, 2010. – 22 с.
2. Козюбра М.І.: Верховенство права і Україна / М.І. Козюбра // Право України. – 2012. – № 1-2. – С. 30–63.
3. Хайек Ф.А. Дорога к рабству / Ф.А. Хайек ; Пер. с англ. – М. : Новое изд-во, 2005. – 363 с.
4. Сидоренко М.В. Правовая определенность как фундаментальная общеправовая идея: понятие, сущность и назначение / М.В. Сидоренко // Вестник Южно-Уральского государственного университета. Серия: Право. – 2016. – Т. 16. – № 3. – С. 45–51.
5. Головатий С. Верховенство права. Книга друга. Від доктрини – до принципу / С. Головатий. – К. : Видавництво «Фенікс», 2006. – С. 625–1276.
6. Ушакова Л.В. Принцип правовой определенности как элемент нормативно-правовой конструкции социального государства : Центр проблемного анализа и государственно-управленческого проектирования / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rusland.ru/Dokladi2/Ushakova.pdf>.
7. Шевчук С.В. Судова правотворчість: світовий досвід і перспективи в Україні / С.В. Шевчук. – К. : Реферат, 2007. – 640 с.
8. Приймак А.М. Принцип правової визначеності: поняття та окремі аспекти / А.М. Приймак // Наукові записки нац. ун-ту «Києво-Могилянська академія». – К., 2010. – Том 103. Юридичні науки. – С. 53–55.
9. Рішення ЄСПЛ від 24 квітня 1990 р. у справі «Круслен проти Франції» (Kruslin v France), заява № 11801/85 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eurocourt.in.ua/Article.asp?AIdx=432>.
10. Кормич А.І. Історія вчень про державу і право : [навч. посібник] / А.І. Кормич. – 3-тє вид., перероб. та доп. – К. : Алерта, 2012. – 334 с.
11. Нерсисянц В.С. Право и закон. Из истории правовых учений / В.С. Нерсисянц. – М. : Наука, 1983. – 366 с.
12. Костюк Н. Принцип справедливості в правозастосуванні / Н. Костюк // Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. – 2016. – № 6. – С. 5–13.

13. Рішення ЄСПЛ від 9 січня 2013 р. у справі «Олександр Волков проти України» (Oleksandr Volkov v. Ukraine), заява № 21722/11. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/974_947.
14. Рішення ЄСПЛ від 20 травня 1994 р. у справі «Гудвін проти Сполученого Королівства» Goodwin v. United Kingdom), заява № 17488/90. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/980_065.
15. Рішення ЄСПЛ від 17 лютого 2004 р. у справі «Горзелік та інші проти Польщі» (Gorzelik and Others v. Poland), заява № 44158/98. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.menschenrechte.ac.at/orig/04_1/Gorzelik_PL.pdf.
16. Fuller L. The Morality of Law / Lon L. – Fuller Yale University Press, 1969. – 262 p.
17. Гураленко Н.А. Судовий прецедент в системі джерел права: філософсько-правовий аспект : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.12 / Н.А. Гураленко. – Львів, 2009. – 223 с.
18. Матвеева Ю.І. Правова визначеність і суддівське правотворення / Ю.І. Матвеева // Наукові записки. – Том 103. Юридичні науки. – С. 50–53.
19. Radbruch G. Rechtsphilosophie [Текст] (Studienausgabe Herausgegeben von Ralf Dreier und Stanley L. Paulson, C. F. Muller / Heidelberg) / Пер. с нем. докт. юрид. наук, проф. Ю.М. Юмашева. – Москва: Международные отношения, 2004. – 240 с.
20. Смуток М.В. Застосування формули Радбруха у сучасній судовій практиці [Текст] / М.В. Смуток // Часопис Київського університету права. – 2013. – № 3. – С. 66 (66–69).
21. Radbruch G. Gesetzliches Unrecht und Übergesetzliches recht (Г. Радбрух Законне неправо та над законне право) [Текст] Переклад В. С. Бігуна за: Gesetzliches Unrecht und übergesetzliches Recht // Radbruch G. Gesamtausgabe. Hrsg. von Arthur Kaufmann. – Heidelberg: Müller, Juristischer Verlag. – Band 3. Rechtsphilosophie. – 3 Bearb. von Winfried Hassemer. – 1990. – S. 83–93.

Гуйван П. Д. Качество закона как элемент определенности правовой нормы

Аннотация. В статье изучен вопрос о юридической определенности системы права. Подчеркивается, что главными требованиями к норме права являются ее четкость, непротиворечивость, доступность и направленность в будущее, что обеспечивает стабильность правового регулирования. Вместе с тем принцип правовой определенности гарантирует надлежащее качество закона. Проведен анализ доктринальных концепций по нравственности правовой системы, направленности ее на обеспечение идей свободы, гуманизма и справедливости. Представлены предложения для обеспечения необходимого баланса между позитивным и моральным правом.

Ключевые слова: мораль права, качество правовой нормы, юридическая определенность.

Guyvan P. The quality of the law as an element of the certainty of the legal norm

Summary. The article examines the question of the legal certainty of the system of law. It is emphasized that the main requirements for the rule of law are its clarity, consistency, accessibility and orientation to the future, which ensures the stability of legal regulation. At the same time, the principle of legal certainty guarantees the proper quality of the law. The analysis of doctrinal concepts on the morality of the legal system, its focus on ensuring the ideas of freedom, humanism and justice is analyzed. Proposals are presented to ensure the necessary balance between positive and moral right.

Key words: moral law, quality of legal norm, legal certainty.